

Justitieutskottets betänkande

1982/83: 32

om underrätternas sammansättning m. m. (prop. 1982/83: 126 jämte motioner)

Propositionen m. m.

I proposition 1982/83: 126 har regeringen (justitiedepartementet)

dels föreslagit riksdagen att anta av lagrådet granskade förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
4. lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979: 1152),
5. lag om ändring i vattenlagen (1918: 523),
6. lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden,
7. lag om ändring i militära rättegångslagen (1948: 472),
8. lag om ändring i brottsbalken,
9. lag om ändring i lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
10. lag om ändring i lagen (1969: 246) om domstolar i fastighetsmål,
11. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979: 189),
12. lag om ändring i vattenlagen (1983: 000).

dels berett riksdagen tillfälle att ta del av vad chefen för justitiedepartementet anfört om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m.

Rörande propositionens huvudsakliga innehåll hänvisar utskottet till framställningen i det följande under rubriken Utskottet på s. 16.

I samband med propositionen behandlar utskottet de med anledning av propositionen väckta motionerna 1982/83: 2278 av Gunilla André m. fl. (c), 1982/83: 2279 av Görel Bohlin (m), 1982/83: 2280 av Per Israelsson (vpk) och Maj Kempe (vpk), 1982/83: 2281 av Bertil Lidgard m. fl. (m), 1982/83: 2282 av Margareta Palmqvist (s), 1982/83: 2283 av Hans Petersson i Röstånga (fp) och Kjell Johansson (fp) och 1982/83: 2284 av Jan-Eric Virgin m. fl. (m). Motionsyrkandena redovisas på s. 14.

Under ärendets beredning har till utskottet inkommit en skrift från nämndemännen i Södra Roslags tingsrätt.

De vid propositionen fogade lagförslagen har följande lydelse.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken¹

dels att 29 kap. 7 § skall upphöra att gälla,

dels att 1 kap. 3 och 4 §§, 2 kap. 4 a §, 4 kap. 5 och 14 §§, 29 kap. 1, 3, 4 och 6 §§ samt 49 kap. 7 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Tingsrätt är i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare *må ej* sitta i rätten.

I brottmål skall tingsrätt bestå av en lagfaren domare och nämnd. Kan huvudförhandling i målet beräknas kräva minst fyra veckor, *må dock* två lagfarna domare och nämnd sitta i rätten.

Tingsrätt är domför med en lagfaren domare när mål avgörs utan huvudförhandling, vid annan handläggning som inte sker vid huvudförhandling eller vid syn på stället, vid sådan huvudförhandling i tvistemål som hålls i förenklad form,

Föreslagen lydelse

1 kap.

3 §²

En tingsrätt är i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare *får inte* sitta i rätten.

I brottmål skall tingsrätten bestå av en lagfaren domare och *tre* nämndemän. I mål om åtal för brott, för vilket *inte* är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år, skall rätten *dock* bestå av en lagfaren domare och fem nämndemän. Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, *får* ytterligare en nämndeman utöver vad som följer av första eller andra meningen sitta i rätten.

Kan huvudförhandlingen i ett brottmål beräknas kräva minst fyra veckor, *får* två lagfarna domare sitta i rätten *förutom* nämndemännen.

Om det inträffar förfall bland nämndemännen sedan huvudförhandlingen har påbörjats, är rätten domför med en lagfaren domare och två nämndemän eller, i mål som avses i andra stycket andra meningen, med en lagfaren domare och fyra nämndemän.

¹ Senaste lydelse av 29 kap. 7 § 1976: 560.

² Senaste lydelse 1982: 1123.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

vid huvudförhandling och syn på stället i mål om brott för vilket inte är stadgat svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, under förutsättning att det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

4 §³

I domsaga skola finnas nämndemän till det antal, som hovrätten efter tingsrättens hörande bestämmer.

I nämnd skola sitta fem nämndemän. Om det är påkallat med hänsyn till målets omfattning eller annan särskild omständighet, må dock sex sitta i nämnden. Inträffar förfall för nämndeman sedan huvudförhandling påbörjats, är rätten domför med fyra i nämnden.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i varje domsaga.

Tingsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

2 kap.

4 a §⁴

I hovrätts domkrets skola för hovrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i hovrätts domkrets för tjänstgöring i hovrätten.

Hovrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

4 kap.

5 §⁵

Nämndeman utses genom val.

Hör till domsaga mer än en kommun, fördelar tingsrätten antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd, varvid iakttagas att varje kommun skall utse ett jämnt antal nämndemän.

Regeringen fastställer för varje län inom hovrätts domkrets eller, om del av län ingår i hovrätts domkrets, för sådan del det antal nämndemän i hovrätt som skall utses.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall för varje län inom hovrätts domkrets eller, om del av län ingår i hovrätts domkrets, för sådan del fastställa det antal nämndemän i hovrätt som skall utses.

Vart tredje år väljes halva antalet nämndemän inom domkretsen.

Då nämndeman skall väljas, skall rätten göra anmälan därom till den som har att föranstalta om valet.

³ Senaste lydelse 1975:1288.

⁴ Paragrafen införd genom 1976:560.

⁵ Senaste lydelse 1976:560.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

14 §

Vet domare omständighet föreligga, som kan antagas utgöra jäv mot honom, vare han skyldig att självant giva det till känna.

Vill part göra jäv mot domare, skall han framställa invändning därom, då han första gången för talan i målet, sedan han erhöi kännedom om att domaren sitter i rätten eller eljest tager befattniug med målet eller, om den omständighet, varå jävet grundas, då ej var käud för parten, sedan han erhöi sådan kännedom. Underlåter parten det, vare hans rätt att framställa invändningen förfallen.

Fråga om jäv mot domare i lägre rätt *må ej* upptagas i högre rätt, med mindre jävet i den högre rätten göres av part, som enligt vad i andra stycket stadgats är berättigad därtill, eller *talan föres mot* beslut, varigenom jävet ogillats. *Ej må fråga om jäv mot särskild ledamot av nämnd väckas i högre rätt.*

Fråga om jäv mot domare i lägre rätt *får inte* upptagas i högre rätt, med mindre jävet i den högre rätten göres av part, som enligt vad i andra stycket stadgats är berättigad därtill, eller *överklagande sker av* beslut, varigenom jävet ogillats.

29 kap.

1 §⁶

Yppas vid överläggning till dom eller beslut skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

I tingsrätt skall, om nämnd har säte i rätten först ordföranden och, om ytterligare en lagfaren domare sitter i rätten, sedan denne säga sin mening. Ordföranden inhämta därefter nämndens mening.

Vid omröstning i annat fall skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom de hava säte i rätten. *Har* målet beretts av viss ledamot, *säga han* först sin mening. *I hovrätt skall dock, om nämndemän ingå i rätten, dessa sist säga sin mening.*

Envar ange de skäl, varå han grundar sin mening.

Om det vid överläggning till dom eller beslut *framförs* skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

Vid omröstningen skall den yngste i rätten först yttra sig. *Därefter skall ledamöterna yttra sig allt eftersom de har säte i rätten. Om målet har beretts av en viss ledamot, skall denne först säga sin mening. Om nämndemän ingår i rätten, skall dessa säga sin mening sist.*

Var och en skall ange de skäl han grundar sin mening på.

⁶ Senaste lydelse 1976:560.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §⁷

Yppas i tingsrätt, då rätten består av en lagfaren domare och nämnd, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Yppas, då tingsrätten består av två lagfarna domare och nämnd, annan mening än sådan som omfattas av de lagfarna domarna och förena sig, när sex sitta i nämnden, minst fem och eljest minst fyra nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening. I annat fall gälle den mening som omfattas av de lagfarna domarna. Förena sig dessa ej om en mening, gälle av deras meningar den som biträdes av de flesta av nämndemännen eller, om lika många biträda vardera meningen, den som är lindrigast; kan ej någon mening anses som lindrigare, gälle ordförandens. Om det erfordras, sker i fall som nu avses fortsatt omröstning inom nämnden för att utröna hur många som biträda vardera meningen.

Vid omröstning i annat fall gälle den mening, som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn eller skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Vid omröstning skall den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har erhållit hälften av rösterna och denna är den lindrigaste, skall den meningen gälla. Vid särskild omröstning huruvida rätten skall meddela villkorlig dom eller döma till skyddstillsyn eller skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken eller meddela förordnande om överlämnande till särskild vård skall dock den mening gälla som har erhållit hälften av rösterna, bland dem ordförandens. Detsamma gäller även i andra fall när inte någon mening kan anses som lindrigare.

⁷ Senaste lydelse 1981:214.

†1 Riksdagen 1982/83. 7 saml. Nr 32

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §⁸

Yppas vid omröstning, som avses i 3 § tredje stycket, flera än två meningar, utan att någon skall gälla, skola de röster, som äro ogynnsammast för den tilltalade, sammanläggas med de för honom därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen fortsätts efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; kan ej någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, gälla den mening, för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträts av den främste bland dem, som röstat för någon av dessa meningar.

Om det vid omröstning enligt 3 § framförs flera än två meningar utan att någon skall gälla, skall de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är därefter minst förmånliga för honom. Om det behövs skall sammanläggningen fortsättas efter samma grund till dess någon mening skall gälla. Om inte någon mening kan anses som ogynnsammare för den tilltalade, skall den mening gälla som har fått flest röster eller, om det finns flera meningar som har fått lika många röster, den mening som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

6 §⁹

Beträffande omröstning i fråga, som hör till rättegången och ej avser ansvar eller som rör enskilt anspråk, så ock i fråga enligt 5 § eller om rättegångskostnad, gälla vad i 16 kap. är stadgat; angående häktning eller åtgärd, som avses i 25-28 kap., äge dock vad i detta kapitel föreskrives om omröstning i fråga om ansvar motsvarande tillämpning. Föres i brottmål talan om enskilt anspråk, vare rättens avgörande i ansvarsfrågan bindande vid prövningen av det enskilda anspråket. Har nämnd sätte i rätten, skall även vid tillämpning av reglerna i 16 kap. gälla vad i 1 § andra stycket och 3 § första och andra styckena i detta kapitel är stadgat.

Beträffande omröstning i frågor som hör till rättegången och inte avser ansvar eller som rör enskilt anspråk samt i frågor enligt 5 § eller om rättegångskostnad gäller vad som föreskrivs i 16 kap. Beträffande häktning eller åtgärd som avses i 25-28 kap. tillämpas dock bestämmelserna i detta kapitel om omröstning i fråga om ansvar. Om det i brottmål förs talan om enskilt anspråk, skall rättens avgörande i ansvarsfrågan vara bindande vid prövningen av det enskilda anspråket.

⁸ Senaste lydelse 1976:560.

⁹ Senaste lydelse 1975:1288.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

49 kap.
7 §¹⁰

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om rättshjälp åt misstänkt i brottmål, skall vid underrättens beslut förbli va.

Har underrätt förklarat en domare jävig eller bifallit en begäran om rättshjälp åt misstänkt i brottmål, skall underrättens beslut stå fast.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltjämt vid huvudförhandlingar som har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

2 Förslag till

Lag om ändring i giftermålsbalken

Häri genom föreskrivs att 15 kap. 29, 30 och 30 a §§ giftermålsbalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

15 kap.
29 §

I äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll som avses i denna balk skall underrätt vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, bestå av en lagfaren domare och nämnd. Vad nu sagts gäller även annat mål som handlägges i samma rättegång.

I äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll som avses i denna balk skall underrätt vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän. Vad nu sagts gäller även annat mål som handläggs i samma rättegång.

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får fyra nämndemän sitta i rätten.

Om det inträffar förfall bland nämndemännen sedan huvudförhandling har påbörjats, är rätten domför med en lagfaren domare och två nämndemän.

¹⁰ Senaste lydelse 1979:242.

¹ Balken omtryckt 1978:854.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

30 §

Har nämnd sätte i underrätt skola i nämnden sitta nämndemän till det antal som föreskrives i 1 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken. I sådant fall skola vidare följande avvikelser gälla från vad som eljest är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Ordföranden skall vid överläggningen framställa saken och vad lag stadgar därom.

Vid omröstning skall ordföranden först säga sin mening och därefter inhämta nämndens.

Yppas annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gäller nämndens mening. I annat fall gäller ordförandens mening.

Har nämnden bestämt rättens avgörande, svarar för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

När nämndemän skall ingå i tingsrätten skall följande avvikelser gälla från vad som annars är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Vid omröstning skall först ordföranden och därefter nämndemännen säga sin mening.

30 a §

Vid huvudförhandling i mål som avses i 29 § är hovrätt domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän få ej sitta i rätten. Har målet i underrätten avgjorts utan nämnd, är dock hovrätten domför även med enbart lagfarna domare enligt vad som sägs i 2 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken.

Deltaga nämndemän enligt första stycket i målets avgörande, skall vid överläggningen ordföranden eller, om målet beretts av annan lagfaren domare, denne framställa saken och vad lag stadgar därom. Vid omröstning skall gälla vad som är föreskrivet angående omröstning i tvistemål. Nämndemännen skola dock säga sin mening sist.

Vid huvudförhandling i mål som avses i 29 § är hovrätt domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän får inte sitta i rätten. Om målet i underrätten har avgjorts utan nämndemän, är dock hovrätten domför även med enbart lagfarna domare enligt vad som sägs i 2 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken.

Om nämndemän deltar enligt första stycket i målets avgörande, skall vid överläggningen ordföranden eller, om målet har beretts av en annan lagfaren domare, denne framställa saken och vad lag stadgar därom. Vid omröstning skall gälla vad som är föreskrivet om omröstning i tvistemål. Nämndemännen skall dock säga sin mening sist.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller allttjämt vid huvudförhandlingar som har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 13, 17 och 20 §§ lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

I kammarrätts domkrets skall för kammarrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen. Regeringen fastställer för varje län inom domkretsen det antal nämndemän som skall utses. Kammarrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Länsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän om inte annat följer av 18 §. Fler än fyra nämndemän får inte sitta i rätten.

Om domförhet vid behandling av mål om fastighetstaxering finns, förutom i 18 §, bestämmelser i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Regeringen bestämmer hur många nämndemän som skall finnas i varje län för tjänstgöring i länsrätten. Länsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Föreslagen lydelse

13 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i kammarrättens domkrets för tjänstgöring i kammarrätten. Regeringen eller myndigheten skall vidare för varje län inom domkretsen fastställa det antal nämndemän som skall utses. Kammarrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

17 §

Länsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän, om inte annat följer av 18 §.

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får fyra nämndemän sitta i rätten.

Om det inträffar förfall bland nämndemännen sedan handläggningen har påbörjats, är rätten domför med två nämndemän.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i varje län för tjänstgöring i länsrätten. Länsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

¹ Lagen omtryckt 1981:1323.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

20 §

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och inte har fyllt sjuttio år.

Tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, *länsläkare, biträdande länsläkare*, lagfaren domare, åklagare eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, lagfaren domare, åklagare, *polisman* eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt.

Den som har fyllt sextio år eller uppger annat giltigt hinder är inte skyldig att mottaga uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att mottaga nytt uppdrag förrän efter sex år.

Rätten prövar självantagandet och valdes behörighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltjämt när den handläggning i vilken nämndemän skall delta har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till handläggningen.

4 Förslag till**Lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152)**

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 8 § fastighetstaxeringslagen (1979:1152) skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*21 kap.
8 §¹

Vid prövning av mål om fastighetstaxering består länsrätten av en lagfaren domare, *värderingstekniska ledamöter* samt nämndemän som särskilt utsetts för att *deltaga* vid behandlingen av sådana mål.

Vid prövning av mål om fastighetstaxering består länsrätten av en lagfaren domare, *en värderingsteknisk ledamot* samt *två* nämndemän som särskilt utsetts för att *deltaga* vid behandlingen av sådana mål. *Vad nu sagts gäller ej, om annat följer av 18 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.*

¹ Senaste lydelse 1981:280.

Nuvarande lydelse

Rätten är domför med en lagfaren domare och tre andra ledamöter, varav minst en värderingsteknisk ledamot och minst två nämndemän, om inte annat följer av 18 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar. Fler än fyra ledamöter, utöver den lagfarne domaren, får inte tjänstgöra i rätten.

Föreslagen lydelse

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får ytterligare antingen en värderingsteknisk ledamot eller en nämndeman ingå i rätten.

Inträffar sedan handläggningen påbörjats förfall för en värderingsteknisk ledamot eller för en eller två av nämndemännen, är rätten ändå domför, om minst en värderingsteknisk ledamot och minst en nämndeman fortfarande ingår i rätten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltjämt när den handläggning i vilken nämndemän skall delta har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till handläggningen.

5 Förslag till**Lag om ändring i vattenlagen (1918:523)**

Härigenom föreskrivs att 11 kap. 12 § vattenlagen (1918:523) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Yppas vid överläggning i vatten-domstol skiljaktiga meningar, vare lag som i rättegångsbalken stadgas beträffande domstol, där allenast lagfarna ledamöter hava säte i rätten. Vid omröstning säge vattenrättsdomaren sin mening först, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Föreslagen lydelse

11 kap.

12 §¹

Vid omröstning skall först vattenrättsdomaren säga sin mening, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

¹ Senaste lydelse 1971:531.

6 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden

Härigenom föreskrivs att i 6 § lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltjämt när den handläggning i vilken nämndemän skall delta har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till handläggningen.

7 Förslag till

Lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472)

Härigenom föreskrivs att i 51 och 52 §§ militära rättegångslagen (1948:472)¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

8 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att i 38 kap. 6 § brottsbalken¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

9 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 10 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 §

Förekommer i mål mot den som ej fyllt tjuugoett år anledning att döma till annan påföljd än böter,

Om det i mål mot den som inte har fyllt tjuugoett år finns anledning att döma till annan påföljd än böter,

¹ Senaste lydelse 1981: 459.

¹ Senaste lydelse av 51 § 1973: 19 och av 52 § 1969: 262.

¹ Senaste lydelse 1981: 211.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

böra för tjänstgöring i nämnd företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

bör för tjänstgöring i tingsrätt företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

10 Förslag till**Lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål**

Härigenom föreskrivs att 12 § lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

12 §

Yppas vid överläggning skiljaktiga meningar, tillämpas rättegångsbalkens regler om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter. Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter den andre lagfarne ledamoten, så den tekniske ledamoten och sist nämndemännen.

Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter den andre lagfarne ledamoten, så den tekniske ledamoten och sist nämndemännen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

11 Förslag till**Lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)**

Härigenom föreskrivs att i 17 § bötesverkställighetslagen (1979:189)¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

¹ Lagen omtryckt 1974: 1064. Senaste lydelse av lagens rubrik 1974: 1064.

¹ Lydelse enligt prop. 1982/83: 93, JuU 29, rskr 264.

^{†2} Riksdagen 1982/83. 7 saml. Nr 32

12 Förslag till

Lag om ändring i vattenlagen (1983: 000)

Härigenom föreskrivs att 13 kap. 10 § vattenlagen (1983: 000) skall ha nedan angivna lydelse.

Lydelse enligt prop. 1981/82: 130¹ *Föreslagen lydelse*

13 kap.
10 §

Om det vid överläggningar i vattendomstolen förekommer skiljaktiga meningar, gäller rättegångsbalkens bestämmelser om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter. Vid omröstningen skall först ordföranden säga sin mening, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Motionerna

I motion 1982/83: 2278 av Gunilla André m. fl. (c) hemställs

1. att riksdagen avslår förslaget om ändring av tingsrätternas och länsrätternas sammansättning,
2. att riksdagen avslår förslaget om individuell rösträtt och juridiskt ansvar för nämndemännen.

I motion 1982/83: 2279 av Görel Bohlin (m) hemställs att riksdagen avslår regeringens proposition 1982/83: 126 angående underrätternas sammansättning m. m.

I motion 1982/83: 2280 av Per Israelsson (vpk) och Maj Kempe (vpk) hemställs att riksdagen – med godkännande av proposition 1982/83: 126 i övrigt – som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om det totala antalet nämndemän, deras sociala bakgrund, ekonomiska ersättning och utbildning.

I motion 1982/83: 2281 av Bertil Lidgard m. fl. (m) hemställs att riksdagen beslutar att rättens ordförande i mål i underrätt där nämnd medverkar vid lika röstetal alltid skall ha utslagsröst.

I motion 1982/83: 2282 av Margareta Palmqvist (s) hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om principer för kostnadsansvar avseende ersättning till nämndemän,
2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att frågan om förbättrad ersättning till nämndemän bör övervägas och föreläggas riksdagen för beslut.

¹ JoU 1982/83: 30, rskr 274.

I motion 1982/83:2283 av Hans Petersson i Röstånga (fp) och Kjell Johansson (fp) hemställs

1. att riksdagen beslutar avslå regeringens förslag att tingsrätt normalt skall vara domför med en lagfaren domare och tre nämndemän,

2. att riksdagen beslutar om sådan ändring i rättegångsbalken att den övre åldersgränsen för nämndemannauppdrag avskaffas.

I motion 1982/83: 2284 av Jan-Eric Virgin m. fl. (m) hemställs att riksdagen beslutar att de nuvarande reglerna om åldersgräns för nämndemän skall upphöra.

Utskottet

Inledning

I detta betänkande behandlas olika förslag till ändringar beträffande lekmannainslaget i underrätterna som läggs fram i proposition 1982/83: 126. Ändringarna gäller främst domförhets- och omröstningsreglerna. Såsom i propositionen behandlas vidare bl. a. frågan om polismans behörighet som nämndeman och frågan om den övre åldersgränsen för nämndemannauppdrag liksom andra frågor om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden.

Bakgrund

Under de senaste åren har antalet mål i bl. a. tingsrätterna ökat i betydande grad. I samband med budgetarbetet inför budgetåret 1981/82 tog åtskilliga tingsrätter och även länsrätter i sina anslagsframställningar upp frågan om hur rätten bör vara sammansatt. Inom justitiedepartementet upprättades därefter promemorian (Ds Ju 1981: 18) Underrätternas sammansättning med förslag om bl. a. en minskning av det antal nämndemän som deltar i underrätternas avgöranden.

Här kan också nämnas att de förslag om minskat antal nämndemän som behandlas i detta betänkande aviserades i 1983 års budgetproposition och att förslagen har beaktats vid medelsanvisningen för budgetåret 1983/84; därvid uttalade emellertid utskottet att belastningen på anslagsposten Ersättning till nämndemän väsentligen styrs av innehållet i domförhetsreglerna och att beslutet om medelsanvisning inte innebär ett ställningstagande till domförhetsreglernas utformning (JuU 1982/83: 24 s. 6 och 14).

Frågan om den övre åldersgränsen för nämndemän har aktualiserats inom riksdagen. Genom konstitutionsutskottets av riksdagen godkända betänkande KU 1980/81: 8 gavs regeringen i uppdrag att närmare pröva behovet av övre åldersgränser som villkor för valbarhet till offentliga uppdrag mot bakgrund av vad utskottet anförde.

Även den del av propositionen som handlar om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden bygger på ett riksdagsinitiativ (JuU 1979/80: 8, rskr 88) som ledde till att det år 1980 tillsattes en projektgrupp inom justitiedeparte-

mentet. Projektgruppen har kartlagt nämndemannakårens sammansättning och nämndemännens tjänstgöringsförhållanden samt analyserat orsakerna till kårens sammansättning. Resultatet av arbetet är redovisat i rapporten (Ds Ju 1981: 20) Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m.

Också behandlingen i propositionen av frågan om polismans behörighet som nämndeman har föranletts av ett riksdagsinitiativ (JuU 1982/83: 5, rskr 57).

Remissbehandling har i ett sammanhang skett av departementspromemorian, rapporten och konstitutionsutskottets betänkande. Propositionen grundar sig i huvudsak på det nämnda underlaget och remissyttrandena däröver.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i främst rättegångsbalken (RB) i fråga om tingsrätternas sammansättning som innebär att tingsrätt vid huvudförhandling i brottmål och familjerättsliga tvistemål och vissa ärenden skall vara domför med en lagfaren domare och tre nämndemän i stället för som nu med en lagfaren domare och fem nämndemän; den större sammansättningen skall dock enligt förslaget bibehållas i mål om brott för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år.

Nämndemännen i tingsrätterna föreslås vidare få individuell rösträtt efter mönster från vad som gäller i bl. a. hovrätterna. Samma omröstningsregler föreslås som f. n. gäller i hovrätterna.

De nuvarande reglerna om möjlighet att förstärka tingsrätten med ytterligare en nämndeman och om rättens domförhet vid förfall bland nämndemännen föreslås anpassade till de nya sammansättningsreglerna.

Vidare föreslås för länsrätternas del att domförhetsreglerna anpassas till vad som föreslås i fråga om tingsrätterna. Det innebär bl. a. att en länsrätt vid avgörande av ett mål normalt skall bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

I propositionen föreslås dessutom en föreskrift om att polismän inte får vara nämndemän i allmänna förvaltningsdomstolar.

Vidare tas upp vissa frågor om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden, hur stort antal nämndemän som bör finnas i varje domsaga och vem som skall ha beslutanderätten om antalet.

Slutligen förordas i propositionen att den övre åldersgränsen för nämndemannauppdrag – 70 år – behålls.

Förslagen om ändringar i sammansättningsreglerna beräknas innebära besparingar på 14 milj. kr. årligen.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1983.

Frågor om tingsrätternas domförhet

Gällande ordning

I 1 kap. 3 och 4 §§ RB finns regler om tingsrätts domförhet m. m. i fråga om brottmål. Reglerna innebär i huvudsak följande.

En tingsrätt är i brottmål domför med en lagfaren domare och nämnd. Om huvudförhandling i målet kan beräknas pågå mer än fyra veckor får dock två lagfarna domare sitta i rätten jämte nämnden. I nämnden skall sitta fem nämndemän. Dock får sex nämndemän delta om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller annan särskild omständighet. Om det inträffar förfall för någon nämndeman sedan huvudförhandlingen har inletts är rätten domför med fyra i nämnden. Vid huvudförhandling i mål om brott för vilket inte är stadgat strängare straff än böter eller fängelse i högst sex månader är tingsrätten domför med en lagfaren domare ensam, under förutsättning att det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

Vid huvudförhandling i tvistemål består tingsrätten av tre eller högst fyra lagfarna domare (1 kap. 3 § RB). Vid huvudförhandling i familjerättsliga mål (äktenskapsmål samt mål om boskillnad, bodelning, familjerättsligt underhåll, faderskap, vårdnad, umgängesrätt samt omyndighetsförklaring och hävande av sådan förklaring) skall rätten bestå av en lagfaren domare och nämnd, och i fråga om antalet nämndemän gäller samma regler som vid huvudförhandling i brottmål (15 kap. 29 och 30 §§ giftermålsbalken samt 20 kap. 1 § föräldrabalken).

I vissa domstolsärenden, i huvudsak tvistiga ärenden som skall prövas enligt giftermålsbalken eller föräldrabalken, skall tingsrätten ha samma sammansättning som i familjerättsliga tvistemål (6 § lagen [1946:807] om handläggning av domstolsärenden).

I fråga om omröstning i tingsrätt finns regler för brottmål i 29 kap. RB. Vid meningsskiljaktighet mellan nämnden och ordföranden gäller nämndens mening om minst fyra nämndemän eller, när endast fyra nämndemän sitter i rätten, minst tre är av samma mening om både domskälen och domslutet. I annat fall gäller ordförandens mening. Särskilda omröstningsregler finns för det fallet att två lagfarna domare ingår i rätten.

De omröstningsregler som gäller i tvistemål och ärenden när nämnd deltar i avgörandet motsvarar brottmålsreglerna.

Nämndemännen i tingsrätt brukar sägas ha kollektiv rösträtt. Denna benämning avspeglar dock numera knappast omröstningsreglernas verkliga innehåll. I det praktiskt sett mest betydelsefulla fallet med två meningar som står mot varandra innebär omröstningsbestämmelserna i sak det samma som om individuell rösträtt hade gällt med utslagsröst för ordföranden.

Individuell rösträtt för nämndemän är numera det vanliga i andra domstolar än tingsrätter. Så har t.ex. nämndemännen i hovrätt, kammarrätt och länsrätt individuell rösträtt. Detsamma gäller då tingsrätten dömer i egenskap av fastighetsdomstol eller vattendomstol. Beteckningen nämnd har inte brukat användas på en grupp av nämndemän med individuell rösträtt.

I de domstolar där nämndemännen har individuell rösträtt har ordföran-

den utslagsröst vid lika röstetal. I brottmål gäller emellertid i vad som brukar kallas kollegiala domstolar (här avses närmast hovrätt) en delvis annan ordning för omröstning. Liksom i tvistemål vinner den mening som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening fått hälften av rösterna och är denna den lindrigaste skall den meningen gälla. I fall då inte någon mening kan anses som lindrigare gäller den mening som fått hälften av rösterna och bland dem ordförandens. En kompletterande bestämmelse finns för det fall att flera än två meningar föreligger utan att någon skall gälla enligt den nyss beskrivna regeln. Lagens nuvarande ståndpunkt är att villkorlig dom, skyddstillsyn, skyddstillsyn jämte fängelse samt överlämnande till särskild vård inte är att anse som lindrigare än fängelse och att de angivna påföljderna inte heller inbördes kan graderas i svårhet. Detta innebär att vid lika röstetal mellan exempelvis fängelse och villkorlig dom ingen påföljd är att anse som lindrigare, och ordförandens utslagsröst faller avgörandet. När skiljaktigheter vid kollegial omröstningsordning däremot gäller t. ex. frågan om den tilltalade skall frikännas eller ej eller om ett fängelsestraff skall vara längre eller kortare är en av meningarna lindrigare än den andra, och den lindrigare meningen kommer därför att gälla vid lika röstetal. Vid omröstning i tingsrätt däremot är vid lika röstetal utgången i de nu beskrivna fallen – såsom nyss angetts – beroende av ordförandens ställningstagande.

Förslag; nämndemännens antal

I propositionen föreslås för tingsrätternas del ändrade bestämmelser vad gäller dels antalet nämndemän vid huvudförhandling, dels rösträtt och omröstning i rätten, dels sammansättningen i vidlyftiga mål och dels domförheten vid förfall för en nämndeman.

När det gäller nämndemännens antal vid huvudförhandlingar i brottmål föreslås i propositionen en huvudregel av innebörd att tingsrätten är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän om målet gäller åtal för brott för vilket är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år. Samma sammansättning föreslås gälla i de familjerättsliga tvistemålen och i sådana domstolsärenden där nämndemän skall medverka. Den hittillsvarande sammansättningen med fem nämndemän skall dock enligt propositionen fortfarande gälla i mål om brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år.

Enligt propositionen behålls den nuvarande möjligheten att förstärka tingsrätten med en extra nämndeman, om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet.

Vidare innebär förslaget att tingsrätten – i likhet med gällande ordning – behåller domförheten om det efter huvudförhandlingens början inträffar förfall för en nämndeman. Med hänsyn till att rätten därvid kan komma att bestå av endast två nämndemän jämte den lagfarne domaren betonas i

propositionen att det åligger domstolen att från fall till fall noga pröva om huvudförhandlingen bör fortsätta med det lägre antalet nämndemän.

I motion 2278 anförs att förslaget kan leda till att de tilltalades förtroende för rättskipningen urholkas, att antalet överklaganden blir fler och att besparingarna därigenom äts upp av ökade överrättskostnader. Motionärerna befarar vidare att färre nämndemän i rätten kommer att leda till att nämndens allsidighet begränsas. De skäl som anförs i propositionen för att *behålla femmannanämnden* i grövre brottmål gäller enligt motionärerna i lika hög grad för de övriga målen. Motionärerna vänder sig också mot att förslaget innebär att två nämndstorlekar kommer att finnas och menar att risk för rättegångsfel härigenom kommer att föreligga.

I motion 2279 hävdas att förslaget i propositionen innebär en försvagning av lekmannainslaget och att förslaget leder till minskad allsidighet och representativitet hos nämnden. Enligt motionären måste nämnden vara allsidigt sammansatt för att utgöra ett kvalificerat instrument för lekmanadeltagande i rättskipningen och samtidigt inge medborgarna förtroende för rättskipningen.

Också motion 2283 innebär ett avståndstagande från förslaget om färre nämndemän; motionärerna anför att lekmannainslaget bör förstärkas och inte försvagas.

Överväganden; nämndemännens antal

Utskottet vill inledningsvis framhålla att det råder en bred enighet om att den lekmanamedverkan som föreligger i våra domstolar är av stort värde av flera skäl. Först och främst utgör lekmannainflytande en garanti för att domstolarnas avgöranden ligger i linje med allmänna rättsuppfattningar i samhället. Av särskilt värde är lekmanamedverkan när det gäller bedömningsfrågor, t. ex. angående påföljdsval eller bevisvärdering. Lekmännens medverkan bidrar därigenom till att medborgarnas förtroende för rättskipningen upprätthålls. Vidare tillgodoser lekmännen medborgarnas intresse av insyn i domstolarnas verksamhet.

Sådana synpunkter har utskottet också tidigare gett uttryck för, bl. a. i samband med införandet av nämndemannamedverkan i vissa mål i hovrätt och kammarrätt (JuU 1975/76: 44 s. 17, se även JuU 1981/82: 10 s. 14).

De förändringar i fråga om nämndemannamedverkan som regeringen nu föreslår är motiverade av att man också inom rättsväsendet, i det nu ansträngda statsfinansiella läget, måste minska på utgifterna.

Mot förslaget invänds i motionerna 2278 och 2279 att det skulle medföra minskad allsidighet i nämnden och försämrad representativitet bland nämndemännen. I detta hänseende vill utskottet framhålla att dessa risker effektivt motverkas om även för framtiden det totala antalet nämndemän i de olika domkretsarna behålls oförändrat. Härigenom kommer även förfärdningsvis ett stort antal lekmän att vara engagerade i rättskipningen, något som är till fördel inte minst vad gäller intresset av att det skall råda

bredd och allsidighet inom nämndemannakåren. I samma riktning kommer att verka de reformer i fråga om rekrytering av nämndemän och förbättrade arvoden och andra förändringar av deras tjänstgöringsförhållanden som utskottet uttalar sig för i det följande. Utskottet kan sålunda inte dela motionärernas uppfattning i dessa hänseenden.

I motionerna hävdas vidare att en minskning av antalet nämndemän i rätten skulle kunna innebära att domstolarnas avgöranden sakligt sett skulle bli sämre och överklagandena därmed fler. Utskottet vill häremot påpeka att enligt redan gällande regler ett mycket stort antal brottmål, nämligen mål om brott med högst sex månaders fängelse i straffskalan, får avgöras av en lagfaren domare ensam, och det finns inte fog för uppfattningen att avgörandena i dessa mål oftare än andra skulle vara materiellt eller formellt felaktiga eller särskilt ofta överklagade. Med hänsyn till det sagda kan utskottet inte ansluta sig till de nu berörda invändningarna mot propositionen som framförs i motionerna 2278 och 2279.

I sammanhanget kan tilläggas att det ligger i sakens natur att det vid de enskilda målens handläggning inte krävs deltagande av ett visst minsta antal nämndemän för att allmänhetens intresse av insyn i rättskipningen skall kunna tillgodoses.

Utskottet vill också erinra om den i tidigare sammanhang anförda synpunkten att en minskning av antalet nämndemän anses medföra ett ökat individuellt inflytande för den enskilde nämndemannen. Den individuella andelen i rättens avgörande har sålunda ansetts öka i samma mån som antalet röstande minskar (jfr JuU 1977/78: 33 s. 16).

Mot bakgrund av de ställningstaganden som utskottet nu har redovisat anser utskottet att regeringens förslag om att i fortsättningen tre nämndemän skall medverka i mål av mer normal omfattning inte kan antas leda till någon försämring av tingsrätternas möjligheter att komma fram till en sakligt riktig dom. Inte heller i övrigt finns det enligt utskottets mening skäl att befara att förslaget innebär några negativa konsekvenser för rättskipningen.

När det gäller mål om mycket grova brott innebär propositionen att den nuvarande femmannanämnden behålls. Förslaget leder i denna del till en återgång till ett tidigare tillämpat system med olika domförhållsregler beroende på målets beskaffenhet.

Utskottet delar departementschefens bedömning att det beträffande denna grupp av brottmål finns sakliga skäl för att avgörandet bör träffas av ett större antal personer; typiskt sett föreligger här oftare än annars svåra avvägningar i bevis- och påföljdsfrågor, och rättens ställningstagande är regelmässigt av synnerligen stor betydelse för den tilltalade liksom det ofta tilldrar sig stort allmänt intresse.

Det är visserligen oundvikligt att ett system med två nämndstorlekar, bl. a. från administrativa synpunkter, kräver mer av tingsrätterna än ett enhetligt system. Den ordning som föreslås i propositionen är dock enligt

utskottets mening utformad med så klara regler att det inte finns anledning att befara några nämnvärda svårigheter i den praktiska tillämpningen.

Utskottet kan således inte ställa sig bakom de farhågor i detta avseende som uttrycks i motion 2278.

Utskottet har inte några invändningar mot förslaget såvitt gäller tingsrätts sammansättning i vidlyftiga mål och bibehållen domförhet vid förfall för nämndeman. Utskottet vill emellertid understryka att en sammansättning med enbart två nämndemän i rätten inte sällan måste anses var allför svag. Detta gäller särskilt i mål med betydande inslag av bevis- och påföljdsfrågor. Utskottet vill därför förorda att möjligheten att fullfölja huvudförhandlingen i den mindre sammansättningen utnyttjas restriktivt; många gånger torde det vara lämpligt att i stället uppskjuta huvudförhandlingen och fortsätta den vid ett senare tillfälle i den ordinarie sammansättningen (43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § RB).

Sammanfattningsvis avstyrker utskottet alltså bifall till motionerna 2278, 2279 och 2283 i nu berörda delar och tillstyrker propositionen i samma delar.

Förslag: rösträtt och omröstning m. m.

I propositionen föreslås i denna del att nämndemännen i tingsrätterna får individuell rösträtt i likhet med vad som gäller i länsrätterna, hovrätterna och kammarrätterna. Om det vid oenighet inom rätten skulle föreligga lika många röster för en utgång som för en annan föreslås att i brottmål den mening skall gälla som är att anse som den lindrigaste. När vid lika röstetal inte någon mening är att anse som lindrigare, t. ex. om valet står mellan skyddstillsyn och fängelse, skall ordföranden ha utslagsröst. Detsamma gäller i familjerättsliga tvistemål och ärenden. Vidare föreslås en lagändring som syftar till att slå fast att nämndemännen har samma juridiska ansvar för domen som den lagfarne domaren.

I motion 2278 anförs att någon förändring av rösträtsreglerna och reglerna om ansvaret för domen inte bör komma till stånd; enligt motionärerna fordrar frågan om individuell rösträtt ytterligare belysning. Även frågan om brottspåföljders inbördes svårhet bör enligt motionärerna vara närmare utredd innan omröstningsreglerna ändras.

I motionerna 2279 och 2281 framhålls att den lagfarne domaren, som har särskild utbildning på området och dessutom regelmässigt lång erfarenhet, alltid bör ha utslagsröst vid lika röstetal inom rätten.

I motion 2279 anförs vidare att det föreslagna omröstningssystemet kan vålla komplikationer, tidsutdräkt och även rättegångsfel.

Överväganden; rösträtt och omröstning m. m.

Nämndemannamedverkan i länsrätterna, hovrätterna och kammarrätterna är av betydligt senare ursprung än i tingsrätterna. I de tre förstnämnda domstolarna gavs nämndemännen redan från början individuell rösträtt.

I tingsrätterna däremot har synen på nämnden som en enhet med en i teorin kollektiv rösträtt levt kvar, även om vissa betydelsfulla ändringar har ägt rum under årens lopp.

Att i ett system där rätten består av tre nämndemän jämte den lagfarne domaren behålla de rösträttsregler som f. n. gäller skulle leda till att det i princip kom att krävas fullständig enighet bland nämndemännen för att överrösta ordföranden. Detta skulle innebära en försvagning av nämndemännens ställning som enligt utskottets mening inte är godtagbar. Det skulle också innebära att den otidsenliga synen på nämndemännen som formellt sett ett kollektiv skulle konserveras.

Utskottet anser det därför naturligt att reglerna om rösträtt för tingsrättsnämndemännen anpassas till vad som gäller vid övriga domstolar och till vad som i praktiken i stor utsträckning är en följd av redan gällande regler. Nämndemännen i tingsrätt bör alltså ges individuell rösträtt.

Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motionerna 2278 och 2279 såvitt nu är i fråga och tillstyrker bifall till propositionen i denna del.

När det sedan gäller frågan om omröstningsförfarandet i tingsrätt vid individuell rösträtt för nämndemännen vill utskottet anföra följande.

I de domstolar där nämndemännen redan har individuell rösträtt har ordföranden utslagsröst vid lika röstetal utom i brottmål när valet står mellan meningar varav en kan anses som lindrigare än den andra. Utskottet finner inte anledning till erinran mot förslaget att låta denna ordning bli gällande även vid tingsrätterna såvitt gäller familjerättsliga tvistemål och ärenden. Någon egentlig förändring av det rådande läget vad gäller den lagfarne domarens inflytande i förhållande till nämndemännen sker inte härigenom.

Vad härefter gäller brottmål vill utskottet först – i likhet med departementschefen – framhålla att de nuvarande omröstningsreglerna för brottmål i kollegiala domstolar kan ses som ett modernt uttryck för den gamla grundsatsen "hellre fria än fälla". Råder så stor tvekan inom domstolen att ingen mening samlar mer än hälften av rösterna får det anses ligga i linje med principerna för ett rättssamhälle att den mening får gälla som är till fördel för den tilltalade. Denna princip har hittills genomförts i alla kollegiala domstolar som har att handlägga brottmål, oavsett om lekmän deltar i rättskipningen eller ej och oavsett vilka som röstar för den ena eller den andra utgången. Att ha en annan ordning för just tingsrätterna när individuell rösträtt införs även där skulle enligt utskottets mening innebära ett avsteg från den tidigare nämnda grundsatsen som är svårt att försvara. Det förhållandet att vissa spörsmål om påföljders inbördes stränghet är föremål för överväganden av fängelsestraffkommittén (Ju 1979: 04) inverkar inte på denna bedömning.

Här vill utskottet också framhålla att skiljaktiga meningar vid tingsrätterna i praktiken förekommer i endast begränsad omfattning. Utskottet vill även framhålla att utskottet – i motsats till vad som anförs i motionerna

2279 och 2281 – inte anser att det finns anledning att befara fler materiellt felaktiga domar eller ett ökat antal överklagade mål om den lindrigaste meningen får gälla i ett brottmål i stället för att ordföranden med sin utslagsröst får avgöra utgången.

Om man väljer att ge nämndemännen i tingsrätterna en ställning i rätten som är förenlig med moderna former för lekmanamedverkan anser således utskottet sammanfattningsvis att man bör ta steget fullt ut och acceptera att samma regler får gälla för inflytandet över domen som i övriga domstolar.

Utskottet har ingen erinran mot förslaget att upphäva 29 kap. 7 § RB, i följd varav kommer att slås fast att varje ledamot har samma juridiska ansvar för avgörandet som ordföranden nu har.

Utskottet avstyrker med dessa ställningstaganden bifall till motionerna 2278, 2279 och 2281 i här behandlade delar och tillstyrker bifall till propositionen i motsvarande mån.

Frågor om länsrätternas domförhet

Gällande ordning

Föreskrifter om nämndemäns deltagande i rättskipningen i länsrätt (tidigare länsskatterätt och länsrätt) finns i lagen (1971:209) om allmänna förvaltningsdomstolar. Enligt 17 § är rätten domför med en lagfaren domare och tre nämndemän. Nämndemännen har individuell rösträtt. Fler än fyra nämndemän får inte sitta i rätten. I viss utsträckning är länsrätten domför med en lagfaren domare ensam. Länsrätten behåller inte sin domförhet om nämndemännens antal blir lägre än tre. Länsrätterna låter ofta fyra nämndemän ingå i rätten. Anledningen till detta är främst att man inte vill riskera att domförheten brister, exempelvis på grund av jäv hos någon nämndeman.

Förslag

I propositionen föreslås att länsrätt skall vara domför med en lagfaren domare och tre nämndemän. Endast om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet får enligt förslaget fyra nämndemän sitta i rätten. Vid förfall bland nämndemännen sedan handläggningen har påbörjats föreslås att rätten skall vara domför med två nämndemän.

I motionerna 2278 och 2279 yrkas avslag på regeringens förslag i dessa delar.

Överväganden

Såsom utskottet anført i fråga om tingsrätternas domförhet är det av statsfinansiella skäl nödvändigt att inte fler nämndemän deltar i handläggningen av ett mål än som är motiverat från saklig synpunkt. I fråga om länsrätterna innebär gällande rätt att sammansättningen med en lagfaren

domare och tre nämndemän i princip är tillräcklig i alla sorters mål; det är dock vanligt att länsrätterna utnyttjar den f. n. formellt obegränsade rätten till förstärkning med en nämndeman.

Utskottet delar departementschefens uppfattning att denna ordning bör ändras så att fyra nämndemän deltar endast när det av sakliga skäl är påkallat.

Mot förslaget om domförhet vid förfall för nämndeman har utskottet inget att erinra.

Utskottet avstyrker således bifall till motionerna 2278 och 2279 i nu aktuell del och tillstyrker bifall till propositionen i denna del.

Den övre åldersgränsen för nämndemannaupdrag

Bakgrund

Enligt 4 kap. 6 § första stycket RB är den som fyllt 70 år inte valbar till nämndeman i hovrätt eller tingsrätt. Motsvarande bestämmelse för nämndemän i allmän förvaltningsdomstol finns i 20 § första stycket lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar. Uppnår en nämndeman 70 års ålder under sin mandatperiod förfaller uppdraget.

Regeln i RB om en övre åldersgräns på 70 år för nämndemän infördes år 1963 (prop. 1963: 156, 1LU 27). I propositionen anförde departementschefen bl. a. följande:

Såsom första lagutskottet i ett förra året avgivet yttrande funnit, talar beaktansvärda skäl för att en övre åldergräns stipuleras för valbarhet till nämndeman i allmän underrätt. Därmed ökas garantierna för att i nämnden icke kommer att sitta personer, som på grund av alltför hög ålder är mindre skickade att tjänstgöra såsom domare. Även om de organ, som har att välja nämndemän, fullgör denna uppgift med stor omsorg, får likväl icke förbises, att det mången gång kan vara vanskligt att avgöra, huruvida en viss till nämndeman föreslagen person med hänsyn till sin ålder kommer att vara i stånd att under mandatperioden på tillfredsställande sätt fullgöra med nämndemannsuppdraget förenade åligganden, särskilt som mandatperioden är så lång som sex år.

Med hänvisning till bestämmelsen i RB har sedermera 70-årsgränsen införts för nämndemän i andra domstolar. Samma åldersgräns gäller f. ö. också i arrendenämnderna, hyresnämnderna och taxeringsnämnderna.

I en motion vid 1979/80 års riksmöte efterlystes sådana ändringar att ingen övre åldersgräns skulle gälla för innehav av offentliga uppdrag. Med anledning av motionerna uttalade konstitutionsutskottet i sitt av riksdagen godkända betänkande (KU 1980/81: 8) bl. a. följande:

Enligt utskottet bör huvudprincipen vara att inga övre åldersgränser skall finnas för offentliga uppdrag. Detta är också det normala förhållandet. För förtroendemannauppdrag i domstolar och vissa domstolsliknande organ har emellertid under 1960- och 1970-talen införts en sjuttioårsgräns. Motivet synes då ha varit att man har velat öka garantierna för att inte

uppdraget skall innehas av personer som på grund av alltför hög ålder är mindre skickade att tjänstgöra som domare. Utskottet har förståelse för detta motiv. Å andra sidan kan det med större tyngd hävdas att det även i dessa fall borde få ankomma på de organ som utser uppdragstagarna att utan lagfästa begränsningar av detta slag välja de personer som anses mest lämpade för uppdragen.

Även om starka skäl således synes tala mot att behålla de existerande övre åldersgränserna för offentliga uppdrag, kan utskottet inte ställa sig bakom motionärernas krav att utan närmare utredning slopa dessa gränser. Utskottet föreslår därför att regeringen får närmare pröva behovet av övre åldersgränser som villkor för valbarhet till offentliga uppdrag mot bakgrund av vad utskottet i det föregående anfört. Detta bör ges regeringen till känna.

Som förut nämnts har utskottsbetänkandet remissbehandlats i detta lagstiftningsärende.

Under hänvisning till den pågående beredningen av frågan inom regeringskansliet har härefter motioner i samma ämne avstyrkts (se KU 1981/82: 4 och 1982/83: 17).

Förslag

I propositionen förordas att de nuvarande reglerna om en övre åldersgräns behålls.

I motionerna 2283 och 2284 hemställs att den övre åldersgränsen för nämndemannauppdrag avskaffas. Som skäl härför anføres i motion 2284 bl. a. att man inte kan fastslå någon speciell åldersgräns för när en person blir gammal, att gruppen pensionärer kommer att öka kraftigt i framtiden samt att det är samhällsekoniskt gynnsamt att som nämndemän anlita pensionärer i stället för yrkesverksamma personer.

Överväganden

Utskottet vill inledningsvis understryka att det är angeläget att nämndemannakåren som helhet har en bred förankring i samhället. Såsom framhålls i propositionen kan det inte komma i fråga att utan tungt vägande skäl genom valbarhetsvillkor utesluta stora grupper av medborgare från att vara behöriga för ett sådant uppdrag.

Den kartläggning av nämndemannakårens sammansättning som skett i den tidigare nämnda rapporten har visat att genomsnittsåldern bland nämndemännen är markant högre än bland befolkningen i övrigt. Det finns enligt utskottets uppfattning anledning att befara att denna snedfördelning skulle komma att förstärkas ytterligare vid ett slopande av åldersgränsen, något som f. ö. i motion 2284 förutskickas som en följd av ett borttagande av gränsen. Till skillnad från motionärerna anser utskottet att en sådan utveckling inte bör främjas. Utskottet vill vidare uttala sin anslutning till de skäl som i 1963 års lagstiftningsärende anfördes för att införa 70-årsgränsen; dessa skäl har alltså full bärkraft. Enligt utskottets mening skulle

det f. ö. ligga ett anmärkningsvärt motsatsförhållande i att avskaffa åldersgränsen för nämndemännen samtidigt som de lagfarna domarna förblir tvungna att, som nu, avgå med pension vid 67 års ålder. Ett sådant motsatsförhållande skulle dessutom poängteras genom den förstärkning av nämndemännens ställning som meddomare som förordas i detta lagstiftningsärende.

Utskottet avstyrker med hänvisning till det sagda bifall till motion 2283 i denna del och motion 2284.

Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m.

Bakgrund

Det finns nämndemän i tingsrätterna, hovrätterna, länsrätterna, kammarrätterna, mellankommunala skatterätten och i försäkringsrätten. Från försäkringsrätterna bortses i det följande.

Nämndemännen är närmare 8000 till antalet.

Det är i princip en medborgerlig skyldighet att åta sig uppdrag som nämndeman. Endast den som fyllt 60 år eller annars uppger giltigt skäl får vägra att ta emot ett sådant uppdrag. Valbar till nämndeman i tingsrätt och hovrätt är varje myndig svensk medborgare som inte har fyllt 70 år. En nämndeman skall vara kyrkobokförd i en kommun eller, såvitt gäller nämndemän i överrätt eller länsrätt, ett län som ingår i domkretsen för den domstol för vilken han väljs. Lagfarna domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polismän eller advokater eller de som eljest har till yrke att föra någon annans talan inför rätta får inte vara nämndemän vid allmän domstol (4 kap. 6 § RB). Beträffande nämndemän vid länsrätterna och kammarrätterna gäller liknande inskränkningar enligt 20 § lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

Ingen får samtidigt vara nämndeman i hovrätt och tingsrätt resp. i kammarrätt och länsrätt. Upphör en nämndeman att vara valbar förfaller uppdraget. Nämndemän väljs för sex år.

Nämndemän i tingsrätt väljs av kommunfullmäktige i de kommuner som ingår i domsagan. Nämndemän i hovrätt, kammarrätt och länsrätt väljs av landstingen eller i några fall av kommunfullmäktige.

För alla nämndemannaval gäller enligt 4 kap. 7 § RB och 19 § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar att valet under vissa förutsättningar skall vara proportionellt.

Ersättningen till nämndemännen regleras i förordningen (1982: 814) om ersättning till nämndemän och vissa andra uppdragstagare inom domstolsväsendet m. m. Enligt denna utgår till nämndemän av allmänna medel arvoden, rescersättning och traktamenten. Reseersättning och traktamente utgår enligt de bestämmelser om reseförmåner som enligt kollektivavtal gäller för statstjänstemän i allmänhet.

Arvode för sammanträde uppgår sedan den 1 juli 1981 till 220 kr. för varje sammanträdesdag. Under vissa förutsättningar betalas sådant arvode

även för resdagar. Till nämndemän i länsrätt och mellankommunala skatterätten utgår även arvode för förberedelsearbete.

Kostnaderna för nämndemannaersättningar uppgick budgetåret 1981/82 till omkring 47 milj. kr.

År 1979 behandlade utskottet en motion om åtgärder för att bredda rekryteringen av nämndemän. Utskottet inhämtade yttranden över motionen från olika myndigheter m. fl. Mot bakgrund av vad som därigenom framkommit fann utskottet att en snedrekrytering syntes förekomma. Utskottet uttalade att det var angeläget att lekmanamedverkan i dömandet utövas av personer av så många olika kategorier medborgare som möjligt. Orsaken till den snedrekrytering som syntes förekomma torde enligt utskottet kunna sökas bl. a. i de regler som gäller beträffande ersättningen till nämndemän och i deras tjänstgöringsförhållanden i allmänhet. Vissa grupper av medborgare torde sålunda inte kunna tjänstgöra som nämndemän utan att göra en ekonomisk förlust. Eftersom bortfallet av inkomst också minskar underlaget bl. a. för tilläggs pension kunde enligt utskottet den gällande ordningen också inverka negativt på nämndemännens framtida sociala trygghet. Utskottet uttalade vidare att reglerna i vissa fall kunde leda till förlust av semesterförmåner. Utskottet fann mot bakgrund av vad som nu redovisats att frågan om ersättningen till nämndemän och deras tjänstgöringsförhållanden borde undersökas närmare. Undersökningen borde i första hand avse nämndemannakårens sammansättning. Arbetet borde mynna ut i de förslag som kunde befinnas erforderliga för att säkerställa en allsidig rekrytering. Vad utskottet anfört om en översyn av nämndemännens tjänstgöringsförhållanden borde riksdagen som sin mening ge regeringen till känna. Riksdagen följde utskottet (JuU 1979/80: 8, rskr 88).

Regeringen beslutade år 1980 att den av riksdagen begärda översynen skulle göras under ledning av en projektgrupp inom justitiedepartementet. Projektgruppen redovisade år 1981 resultatet av sitt arbete i promemorian (Ds Ju 1981: 20) Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m. Av rapporten framgår bl. a. följande.

Genomsnittsåldern är markant högre bland nämndemännen än bland befolkningen i övrigt. Medan 63 % av befolkningen i åldern 20–70 år är under 50 år utgör denna åldersgrupp endast 24 % av nämndemännen vid tingsrätt. De nämndemän i tingsrätt som är över 60 år utgör 43 % av tingsrättsnämndemännen. Ser man till totalbefolkningen utgör denna åldersgrupp endast 18 %.

Nämndemannakåren är inte representativ i fråga om *könsfördelningen*, utan det finns fler män än kvinnor bland nämndemännen. Andelen kvinnor i nämndemannakåren är totalt 38 %. Största andelen finns bland tingsrättsnämndemännen och är där 39 %. I länsrätterna är andelen kvinnor endast 22 %.

Fördelningen på *yrkesgrupper* skiljer sig från befolkningen i övrigt i

framför allt tre avseenden. Andelen lantbrukare är klart större bland nämndemännen. Andelen industriarbetare är klart lägre. En grupp som kan karakteriseras som allmänt administrativt verksamma och lärare är överrepresenterad.

Andelen *icke förvärvsarbetande* är 27 %, varav 19 % ålderspensionärer. Ålderspensionärerna utgör samma andel av nämndemannakåren som av befolkningen i övrigt.

När det gäller nämndemännens *anställningsförhållanden* visar undersökningen att de offentligt anställda är överrepresenterade. Deras andel av nämndemännen är dubbelt så stor som deras andel av befolkningen i övrigt (35 % mot 17 %). De privatanställda är underrepresenterade (19 % mot 35 % av befolkningen i övrigt).

Nämndemännen har i allmänhet högre *inkomster* än befolkningen i övrigt.

Den vanligaste *tjänstgöringsfrekvensen* bland tingsrättsnämndemännen är 11–20 dagar om året (37 %). Endast 22 % av nämndemännen tjänstgör mer än så. I allmänhet är tjänstgöringen fastlagd i halvårs- eller helårsscheman, jämnt fördelad över året. Andelen nämndemän med hög tjänstgöringsfrekvens är störst i de äldre åldersgrupperna.

Åtskilliga nämndemän har andra *offentliga uppdrag* vid sidan av nämndemannauppdraget. Nästan var fjärde nämndeman har mer än tre andra uppdrag.

De allra flesta av de nämndemän som förvärvsarbetar får *avdrag med hela lönen* för de dagar de tjänstgör som nämndemän. Undantaget är främst de statligt anställda, som endast får avdrag med högst 11 % av lönen. Det nuvarande nämndemannaarvodet, 220 kr., motsvarar löneavdraget vid en årsinkomst av drygt 55 000 kr. De flesta förvärvsarbetande nämndemän har högre inkomster.

Rapporten har remissbehandlats och merparten av de remissinstanser som yttrat sig har vitsordat den bild av nämndemannakåren som framkommit i rapporten. Därvid har betonats vikten av att åtgärder vidtas för att göra kåren mer representativ.

Med anledning av en motion under 1981/82 års riksmöte tog utskottet ånyo upp frågan och konstaterade år 1982 (JuU 1981/82: 40 s. 5) att nämndemannakåren inte är så allsidigt sammansatt som är önskvärt och att den av utskottet år 1979 uttalade tveksamheten inför rådande förhållanden hade visat sig vara berättigad. Utskottet sade sig utgå från att de fortsatta övervägandena inom regeringskansliet med anledning av projektgruppens arbete skulle leda till sådana förslag till ändringar i gällande ordning eller till andra åtgärder som kan befinnas erforderliga för att säkerställa en allsidig rekrytering och att härvid övervägandena med anledning av kommunaldemokratiska kommitténs förslag skulle beaktas. Därefter har utskottet i mars 1983 med anledning av en motion förklarat sig sakna anledning till annat ställningstagande än det nyss nämnda (JuU 1982/83: 24 s. 9).

Förslag m. m.

Två motioner (2280 och 2282) behandlar frågor som har samband med bl. a. nämndemännens tjänstgöringsförhållanden och nämndemannarekryteringen. I båda motionerna efterlyses bättre ekonomiska villkor för nämndemännen.

Genom propositionen bereds riksdagen tillfälle att ta del av vad departementschefen anför om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m. Han uttalar bl. a. att den enskilda faktor som spelar den största rollen för nämndemannakårens sammansättning troligen är sättet att utse nämndemännen. I praktiken är det de politiska partierna som genom sina nomineringar avgör vilka som kommer i fråga och enligt departementschefen synes det genomgående vara så att partierna vänder sig till personer som är eller har varit aktiva inom resp. parti. Detta innebär en första begränsning av urvalet. Departementschefen anför att underlag saknas för att bedöma vilka kriterier som härfter är utslagsgivande när man väljer bland politiskt aktiva.

Beträffande frågan om den ekonomiska ersättningens roll för viljan att åta sig nämndemannauppdrag framhåller departementschefen att det är naturligt att jämföra med vad som gäller för de förtroendevalda i kommunerna.

Enligt 2 kap. 29 § kommunallagen (1977: 179) får kommunfullmäktige besluta att till ledamöter och suppleanter i fullmäktige eller beredning skall i skälighets omfattning utgå ersättning för resekostnader och andra utgifter som föranleds av uppdraget samt arvode, pension och andra ekonomiska förmåner. Fullmäktige får däremot inte besluta att det skall utgå ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Motsvarande regler finns för förtroendemän inom landstinget.

Kommunaldemokratiska kommittén (Kn 1977: 07) har i betänkandet (SOU 1982: 5) De förtroendevalda i kommuner och landstingskommuner föreslagit åtgärder för att göra det politiska arbetet mera attraktivt och därigenom förbättra förutsättningarna för en allsidig rekrytering. Ett av förslagen var att det i kommunallagen skulle öppnas en möjlighet för kommuner och landstingskommuner att besluta om ersättning för förlorad arbetsförtjänst till de förtroendevalda. En inom civildepartementet utarbetad proposition med förslag i huvudsaklig överensstämmelse med vad kommittén förordat har nyligen förelagts riksdagen (prop. 1982/83: 97). Föreslagna lagändringar avses träda i kraft den 1 juli 1983. I förevarande proposition uttalar chefen för justitiedepartementet att han avser att med uppmärksamhet följa utvecklingen i fråga om i vilken utsträckning som kommunerna i dagens ekonomiska situation kommer att utnyttja den befogenhet att ersätta förlorad arbetsförtjänst som öppnas om förslagen i proposition 1982/83: 97 genomförs.

Överväganden

När det gäller att råda bot på den bristande allsidigheten i nämndemannakårens sammansättning är det självfallet av vikt att de politiska partierna vid sina nomineringar så långt som möjligt försöker rätta till ojämnheter; det är exempelvis angeläget att sträva efter att öka andelen kvinnor, att sänka genomsnittsåldern och att nå en jämnare fördelning mellan olika yrkesgrupper. Utskottet vill emellertid betona att de politiska partiernas frihet att nominera nämndemän inte bör beskäras och att valförsamlingarnas suveränitet att utse nämndemän inte bör inskränkas genom kvoterings-system e. d.

Även om utskottet har den uppfattningen att en viss förbättring i fråga om att göra rekryteringen mer allsidig skulle stå att vinna genom målmedvetna insatser vid nomineringar och val till nämndemän torde dock de ekonomiska villkor som är förknippade med uppdraget många gånger också vara av väsentlig betydelse för rekryteringen. Man kan sålunda inte bortse från att erbjudanden om nämndemannauppgifter ibland avböjs efter ekonomiska överväganden.

Det är enligt utskottets mening otillfredsställande att den av utskottet år 1979 efterlysta översynen av frågan om ersättningen till nämndemän sedan den nämnda projektgruppens rapport remissbehandlats inte har föranlett någon annan regeringens åtgärd än det nyss nämnda uttalandet av departementschefen att han avser att följa utvecklingen inom kommunerna med uppmärksamhet.

Mot den angivna bakgrunden och under erinran om vad utskottet uttalade i sitt betänkande JuU 1981/82: 40 anser utskottet det nödvändigt att regeringen nu skyndsamt vidtar åtgärder för att åstadkomma en så allsidig sammansättning av nämndemannakåren som möjligt. En sådan åtgärd är att ändra ersättningsreglerna så att de inte såsom f. n. leder till en underrepresentation för industriarbetare och andra yrkesgrupper som får vidkännas fullt löneavdrag när de tjänstgör som nämndemän. En viss höjning av arvoden är därför enligt utskottets mening nödvändig. Det får ankomma på regeringen att överväga hur höjningarna skall utformas. Även andra åtgärder i det angivna syftet – bl. a. differentiering av arvoden med hänsyn till om löneavdrag sker eller inte – bör övervägas av regeringen.

Vad utskottet nu med anledning av motionerna 2280 och 2282 i här berörda delar anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Utbildning av nämndemän

I motion 2280 förespråkas utbildning av nämndemän på samhällets bekostnad.

Från andra huvudtitelns anslag D 1. Domstolsverket, anslagsposten Efterutbildning inom domstolsverkets verksamhetsområde, får betalas bl. a. bidrag till nämndemannasammanslutningar, kostnader för information till nämndemän samt bidrag till resa och uppehålle vid studiebesök av

nämndemän vid kriminalvårdsanstalter eller andra inrättningar av intresse för nämndemännens verksamhet.

I linje med vad motionärerna förespråkar anser utskottet det vara av värde att nämndemännen genom studiebesök bibringas en ökad kännedom om verksamheten vid främst kriminal- och ungdomsvårdens anstalter och institutioner. Någon mer organiserad eller permanent verksamhet syftande till en egentlig juridisk utbildning av nämndemännen kan däremot inte anses lämplig med hänsyn till den ställning såsom lekmän som nämndemän intar inom rättskipningen. Utskottet vill härvidlag understryka att rättens ordförande enligt rättegångsbalken är skyldig att vid överläggningen orientera nämndemännen både om den föreliggande saken och om tillämpliga rättsregler. En sådan ordning anser utskottet också vara en ändamålsenlig form för att ge nämndemännen nödvändiga insikter i gällande rätt. I samband med mer omfattande lagändringar eller liknande kan det behövas särskilda informationsinsatser för nämndemännen. Utskottet förutsätter att domstolsverket tar initiativ härtill.

Utskottet vill tillägga att studieförbund och liknande organisationer bör stimuleras att medverka i det sammanhang som här berörts.

Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motion 2280 i här behandlad del.

Polisman som nämndeman i allmänna förvaltningsdomstolar

Tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, länsläkare, biträdande länsläkare, lagfaren domare, åklagare eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får enligt 20 § andra stycket lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar inte vara nämndeman i kammarrätt eller länsrätt. Detsamma gäller för mellankommunala skatterätten. Huruvida uttrycket "tjänsteman vid . . . länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet" avser också polisman har varit föremål för skilda meningar.

Sedan det vid 1981/82 års riksmöte väckts en motion om att riksdagen hos regeringen skulle hemställa om förslag till en sådan ändring av gällande lag att polisman uttryckligen skulle vara behörig att vara nämndeman i länsrätt uttalade utskottet med anledning av motionen bl.a. att det var otillfredsställande att det råder osäkerhet rörande innebörden av gällande rätt i det hänseende som aktualiserats genom motionen; denna osäkerhet borde undanröjas genom lagstiftning. I detta syfte borde enligt utskottets mening översyn ske av frågan om polismons valbarhet till uppdrag som nämndeman i länsrätt, kammarrätt och mellankommunala skatterätten. Som framkommit under remissbehandlingen finns det, uttalade utskottet vidare, skäl som talar både för och emot att en polisman bör vara valbar till nämndeman i sådan domstol. Under översynsarbetet borde enligt utskottet dessa skäl närmare belysas och övervägas. Även andra frågor om villkoren för valbarhet till uppdrag som nämndeman i skilda sammanhang borde

lämpligen kunna tas upp till behandling i syfte att få så enhetliga bestämmelser som möjligt. Vad utskottet uttalat gav riksdagen som sin mening regeringen till känna (JuU 1982/83: 5 s. 12, rskr 57).

I propositionen föreslås sådan ändring av 20 § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar att polisman inte får vara nämndeman i allmän förvaltningsdomstol.

Utskottet finner anledning beklaga att i propositionen ingen redovisning ges om de av utskottet efterlysta närmare avvägningarna mellan olika tänkbara lösningar av frågan om polismanns valbarhet och inte heller om överväganden av övriga frågor syftande till att göra valbarhetsvillkoren så enhetliga som möjligt. Enligt utskottets uppfattning talar övervägande skäl för att polisman ej bör vara nämndeman i förvaltningsdomstol. En uttrycklig föreskrift i saken bör därför tas in i lagen om allmänna förvaltningsdomstolar. Utskottet vill tillägga att utskottet utgår från att de nyssnämnda övervägandena för att göra valbarhetsvillkoren så enhetliga som möjligt kommer till stånd i lämpligt sammanhang.

Övrigt

Av formella skäl bör, på sätt sker i utskottets hemställan, beaktas att 17 § bötesverkställighetslagen berörs av den lagändring som förordats i justitieutskottets betänkande JuU 1982/83: 29.

I övrigt föranleder propositionen eller motionerna inte något annat uttalande från utskottets sida än att den ändrade ordning i fråga om tingsrätternas sammansättning som nu förordats bör utvärderas sedan tillräcklig erfarenhet vunnits av den.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. *beträffande antalet nämndemän i tingsrätt m. m.*

att riksdagen med avslag på motion 1982/83: 2278 i denna del (yrkande 1 delvis och yrkande 2), motion 1982/83: 2279 i denna del (delvis), motion 1982/83: 2281 och motion 1982/83: 2283 i denna del (yrkande 1)

a) antar det genom proposition 1982/83: 126 framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken såvitt gäller 1 kap. 3 och 4 §§, 29 kap. 1, 3, 4, 6 och 7 §§ samt 49 kap. 7 §,

b) antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken,

c) antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i vattenlagen (1918:523),

d) antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden,

e) antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472),

- f) antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i brottsbalken,
- g) antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
- h) antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål,
- i) *dels* avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189), *dels* antar följande förslag till

Lag om ändring i lagen (1983:000) om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

Härigenom föreskrivs att i 17 § bötesverkställighetslagen (1979:189), i den lydelse paragrafen har erhållit genom lagen (1983:000) om ändring i nämnda lag¹, ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän",

- k) antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i vattenlagen (1983:000),
- 2. beträffande *antalet nämndemän i länsrätt*
att riksdagen med avslag på motion 1982/83:2278 i denna del (yrkande 1 delvis) antar
 - a) det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar såvitt gäller 17 § första—tredje styckena,
 - b) det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152),
- 3. beträffande *åldersgräns för nämndemän*
att riksdagen avslår motion 1982/83:2283 i denna del (yrkande 2) och motion 1982/83:2284,
- 4. beträffande *nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m.*
att riksdagen med anledning av motion 1982/83:2280 i denna del (delvis) och motion 1982/83:2282 (yrkandena 1 och 2) som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende,
- 5. beträffande *utbildning av nämndemän*
att riksdagen avslår motion 1982/83:2280 i denna del (delvis),
- 6. att riksdagen avslår motion 1982/83:2279 i den mån den inte omfattas av utskottets hemställan ovan,
- 7. beträffande *polisman som nämndeman*
att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar såvitt gäller 20 §,
- 8. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken i den mån det inte omfattas av utskottets hemställan ovan,

¹ Lydelse enligt prop. 1982/83:93, JuU 29, rskr 264.

9. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar i den mån det inte omfattas av utskottets hemställan ovan.

Stockholm den 28 april 1983

På justitieutskottets vägnar

BERTIL LIDGARD

Närvarande: Bertil Lidgard (m), Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Karin Söder (c), Arne Nygren (s), Helge Klöver (s), Arne Svensson (m), Gunilla André (c) Karl-Gustaf Mathsson (s), Ulla-Britt Åbark (s), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Göran Franck (s) och Inger Wickzén (m).

Reservationer

1. Antalet nämndemän i tingsrätt m. m. (mom. 1)

Bertil Lidgard (m), Karin Söder (c), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp) och Inger Wickzén (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 19 med "Överväganden; nämndemännens antal" och slutar på s. 21 med "i samma delar" bort ha följande lydelse:

Överväganden; allmänna synpunkter

De förslag om ändringar i domförhållsreglerna för tingsrätterna som läggs fram i propositionen innebär genomgripande förändringar i de grundläggande principerna om lekmannamedverkan i allmän underrätt. Förslag till ändringar av sådan art brukar normalt föregås av en rättspolitisk debatt om behov, förutsättningar och former för en ändring. Förslaget är emellertid inte resultatet av någon sådan debatt, utan har sin grund i överväganden av samhällsekonomisk art. Som underlag för propositionen ligger endast en kortfattad departementspromemoria, som visserligen har varit föremål för remissbehandling men som därvid på de flesta punkter har kritiserats mycket hårt.

Utskottet är väl medvetet om att ansträngningar att åstadkomma besparingar och rationaliseringar måste göras också inom rättskipningens område. Utskottet anser emellertid att sådana ensidiga besparingshänsyn som uppenbarligen ligger till grund för regeringsförslaget inte bör tillåtas att styra de för rättskipningen viktiga principer som det här är fråga om.

Utskottet behandlar i det följande de olika centrala delarna i förslaget.

Överväganden; nämndemännens antal

Utskottet vill här inledningsvis framhålla att det råder en bred enighet om att den lekmanamedverkan som föreligger i våra domstolar är av stort värde av flera skäl. Först och främst utgör lekmannainflytande en garanti för att domstolarnas avgöranden ligger i linje med allmänna rättsuppfattningar i samhället. Av särskilt värde är lekmanamedverkan när det gäller bedömningsfrågor, t. ex. angående påföljdsval eller bevisvärdering. Lekmännens medverkan bidrar därigenom till att medborgarnas förtroende för rättskipningen upprätthålls. Vidare tillgodoser lekmännen medborgarnas intresse av insyn i domstolarnas verksamhet.

Sådana synpunkter har utskottet också tidigare gett uttryck för, bl. a. i samband med införandet av nämndemannamedverkan i vissa mål i hovrätt och kammarrätt (JuU 1975/76:44 s. 27, se även JuU 1981/82:10 s. 14).

Såsom utskottet tidigare har uttalat är det från såväl allmänt demokratiska synpunkter som av rättssäkerhetsskäl angeläget att nämnden har en så bred förankring i samhället som möjligt och en i politiskt hänseende allsidig sammansättning (JuU 1975/76:18 s. 26). Den föreslagna minskningen av nämndemännens antal från fem till tre innebär att den önskvärda allsidigheten och bredden försämras. Konsekvenserna av detta kan befaras bli allvarliga, inte minst därigenom att allmänhetens förtroende för rättskipningen kan komma att urholkas och i följd därav antalet överklaganden komma att öka. Den förmodade besparingen kommer då att ätas upp av ökade kostnader inom överrätterna.

Utskottet anser inte att de negativa konsekvenserna av att minska nämndemännens antal i de enskilda målen på något sätt skulle uppvägas av att det totala antalet nämndemän i de olika domkretsarna behålls oförändrat; det är således enligt utskottets mening av vikt att rätten i varje mål har en så allsidig sammansättning som möjligt och härför krävs att fler än tre lekmän deltar.

Som framgår av det sagda ansluter sig utskottet till den kritik mot förslaget i dessa hänseenden som förs fram i motionerna 2278 och 2279.

Utskottet vill vidare framhålla att de skäl som enligt departementschefen talar för att nämndemännen bör vara fem i mål om mycket grova brott i princip talar med samma styrka för denna sammansättning även i övriga mål. Gränsen mellan å ena sidan mål som innehåller komplicerade bevisvärderingsfrågor och grannlaga överväganden i fråga om påföljdsval och å andra sidan mål utan sådana inslag går inte vid två års fängelse som straffminimum för brottet. Det kan nämligen inte sägas att frågorna om bevisvärdering och påföljdsval generellt sett är vare sig mera ofta förekommande eller mera grannlaga i mål av den svårare kategorin än i mål av den andra kategorin. Det kan inte heller sägas att påföljderna i mål av den svårare kategorin generellt är mera ingripande för den tilltalade än i mål av

den andra kategorin. Betydelsen av omsorg och grannlagenhet vid rättens bedömning kan i stället med fog sägas vara lika stor i båda lagen av mål, och prövningen av alla enskildheter i ett mål kan allmänt sett antas ske på ett bättre sätt och med större säkerhet om fem lekmän deltar i stället för endast tre.

Vad nu har sagts innebär att utskottet delar motionärernas farhågor beträffande de effekter på rättskipningens kvalitet som inträder om förslaget genomförs.

Utskottet anser också, i likhet med vad som framhålls i motion 2278, att det är olämpligt att införa ett system med två nämndstorlekar beroende på brottets svårhetsgrad; ett sådant system är både besvärligt och kostsamt att administrera och dessutom ägnat att medföra felaktig tillämpning med rättegångsfel som följd.

Sammanfattningsvis föreslår alltså utskottet att riksdagen med anledning av motionerna 2278, 2279 och 2283 i nu berörda delar avslår propositionen i motsvarande delar.

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 21 med "Nämndemannamedverkan i" och slutar på s. 23 med "motsvarande mån" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående uttalat uppfattningen att antalet nämndemän vid avgöranden i allmän underrätt inte bör minskas utan såsom hittills även i fortsättningen uppgå till fem. Någon anledning finns då inte att ändra de för den bestående ordningen gällande omröstningsreglerna m. m. De skäl som i samband med 1971 års underrättsreform anfördes för de gällande omröstningsreglerna äger nämligen fortfarande bärkraft (se prop. 1969: 44 s. 197–201, 1LU 38 s. 51; jfr JuU 1981/82: 40 s. 8).

dels att utskottets hemställan under moment 1 bort ha följande lydelse:

1. beträffande *antalet nämndemän i tingsrätt m. m.*
att riksdagen med anledning av motion 1982/83:2278 i denna del (yrkande 1 delvis och yrkande 2), motion 1982/83:2279 i denna del (delvis), motion 1982/83: 2281 och motion 1982/83:2283 i denna del (yrkande 1)
 - a) avslår det genom proposition 1982/83:126 framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken såvitt gäller 1 kap. 3 och 4 §§, 29 kap. 1, 3, 4, 6 och 7 §§ samt 49 kap. 7 §,
 - b) avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken,
 - c) avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i vattenlagen (1918:523),
 - d) avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden,
 - e) avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472),

- f) avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i brottsbalken.
- g) avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.
- h) avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål.
- i) avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189).
- k) avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i vattenlagen (1983: 000).

2. Antalet nämndemän i länsrätt (mom. 2)

Karin Söder (c) och Gunilla André (c) anser under förutsättning av bifall till reservation 1

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 23 med "Såsom utskottet" och slutar på s. 24 med "denna del" bort ha följande lydelse:

Mot bakgrund av utskottets ställningstagande i fråga om förslaget om ändring av tingsrätternas sammansättning anser utskottet att skäl saknas för att vidta några sådana ändringar i fråga om länsrätternas domförhetsregler som föreslås i propositionen.

Utskottet tillstyrker således motion 2278 i denna del och avstyrker propositionen i motsvarande mån.

dels att utskottets hemställan under moment 2 bort ha följande lydelse:

2. beträffande antalet nämndemän i länsrätt

att riksdagen med bifall till motion 1982/83: 2278 i denna del (yrkande I delvis) avslår

a) det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar såvitt gäller 17 § första–tredje styckena,

b) det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

3. Åldersgräns för nämndemän (mom. 3)

Bertil Lidgard (m), Arne Svensson (m), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp) och Inger Wickzén (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 25 med "Utskottet vill" och slutar på s. 26 med "motion 2284" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser att huvudprincipen bör vara att inga övre åldersgränser skall finnas för offentliga uppdrag; det bör ankomma på de organ som har att utse uppdragstagarna att utan lagfästa begränsningar välja de personer

som anses mest lämpade för uppdragen. Med anledning härav förordar utskottet, i enlighet med vad som anförs i motionerna 2283 och 2284, att den övre åldersgränsen för nämndemannauppdrag slopas.

Det bör ankomma på regeringen att utarbeta erforderlig lagtext.

Vad utskottet nu med anledning av motion 2283 i denna del och motion 2284 anfört bör ges regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under moment 3 bort ha följande lydelse:

3. *beträffande åldersgräns för nämndemän*

att riksdagen med anledning av motion 1982/83: 2283 i denna del (yrkande 2) och motion 1982/83: 2284 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende.

4. *Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m. (mom. 4)*

Bertil Lidgard (m), Karin Söder (c), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp) och Inger Wickzén (m) anser beträffande motiveringen att den del av utskottets yttrande på s. 30 som börjar med "Mot den" och slutar med "av regeringen" bort ha följande lydelse:

Utskottet, som inte anser sig ha underlag för att nu göra något uttalande om ändrad ersättning till nämndemän på sätt begärs i motionerna 2280 och 2282, anser att en genomlysning av frågan om nämndemannaersättningen och dess betydelse för rekryteringen bör äga rum. En sådan undersökning för att säkerställa en allsidig rekrytering bör innehålla en redovisning av de kostnadskonsekvenser för staten som olika tänkbara lösningar, inklusive en behövlig uppräknings av arvoden, kan medföra. Det bör ankomma på regeringen att besluta om formerna för den undersökning som utskottet förordar. Utskottet vill dock framhålla att undersökningen bör komma till stånd skyndsamt.

5. *Övrigt*

Bertil Lidgard (m), Karin Söder (c), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp) och Inger Wickzén (m) anser beträffande motiveringen – under förutsättning av bifall till reservation 1 – att den del av utskottets yttrande på s. 32 som börjar med "I övrigt" och slutar med "av den" bort ha följande lydelse:

I övrigt föranleder propositionen eller motionerna inte något uttalande från utskottets sida.

Innehållsförteckning

Propositionen m. m.	1
Motionerna	14
Utskottet	15
Inledning	15
Bakgrund	15
Propositionens huvudsakliga innehåll	16
Frågor om tingsrätternas domförhet	16
Gällande ordning	16
Förslag; nämndemännens antal	18
Överväganden; nämndemännens antal	19
Förslag; rösträtt och omröstning m. m.	21
Överväganden; rösträtt och omröstning m. m.	21
Frågor om länsrätternas domförhet	23
Gällande ordning	23
Förslag	23
Överväganden	23
Den övre åldersgränsen för nämndemannauppdrag	24
Bakgrund	24
Förslag	25
Överväganden	25
Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m.	26
Bakgrund	26
Förslag m. m.	29
Överväganden	30
Utbildning av nämndemän	30
Polisman som nämndeman i allmänna förvaltningsdomstolar	31
Övrigt	32
Utskottets hemställan	32
Reservationer	34
1. Antalet nämndemän i tingsrätt (mom. 1) (m, c, fp)	34
2. Antalet nämndemän i länsrätt (mom. 2) (c)	37
3. Åldersgräns för nämndemän (mom. 3) (m, fp)	37
4. Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m. (mom. 4) (m, c, fp)	38
5. Övrigt (m, c, fp)	38

